

Eğitim Sosyolojisi

Prof. Dr. Huseyin AKYÜZ

4. Baskı

Prof. Dr. Hüseyin AKYÜZ

EĞİTİM SOSYOLOJİSİ

ISBN 978-605-241-239-8

DOI 10.14527/9786052412398

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2019, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindeks.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Mayıs 2018, Ankara

4. Baskı: Temmuz 2019, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür

Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan

Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj Sanayi Tic. Ltd. Şti.

Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1

İskitler/ANKARA

Tel: 0312-341 1020

Faks: 0312-341 3050

Yayıncı Sertifika No: 36306

Matbaa Sertifika No: 26062

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

*Sevgili çocuklarım,
Bahadır, Gökçen ve Sencer'e
sağlık, başarı ve mutluluk dilekelerimle...*

Prof. Dr. Hüseyin AKYÜZ

Prof. Dr. Hüseyin AKYÜZ, Erzurum İli, Oltu İlçesinde doğdu. İlköğrenimini Oltu'da, Ortaöğrenimini ise, Erzurum Yavuz Selim İlk Öğretmen Okulu ve Ankara Yüksek Öğretmen Okulu Hazırlık Sınıfında tamamladı. 1970/1971 Öğretim yılında Ankara Yüksek Öğretmen Okulu ve Ankara Üniversitesi Eğitim (Bilimleri) Fakültesinden mezun oldu. İki yıl süreyle Van İli Milli Eğitim Müdürlüğü'nde Program Geliştirme Uzman Yardımcısı olarak çalıştı. 1973 yılında Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesine Pedagoji Asistan olarak atandı. "Türk Eğitiminde Köy Enstitüleri Denemesi" konulu çalışması ile 'Edebiyat Doktoru' unvanı kazandı. Fakültede Felsefe Bölümünün kurulması ile, bu bölüme kadrosuyla birlikte aktarıldı. Uzun zaman bu bölümde görev yaptı. İki arkadaşıyla birlikte Sosyoloji Bölümünü kurdu ve daha sonra bu bölümün bölüm başkanlığına getirildi. Bir yıl süreyle Almanya'da alanıyla ilgili araştırma ve incelemelerde bulundu. 1989 yılında doçent, 1994 yılında da profesör oldu. Evli ve üç çocuk babası olan Prof. Dr. Hüseyin Akyüz'ün eğitimin sosyal, kültürel, tarihsel ve felsefi temelleri ile ilgili çok sayıda makale, tebliğ ve kitapları vardır. Ayrıca sosyal tarih ve sosyoloji konularında da yayınlanmış makale ve kitapları bulunmaktadır.

Yazarın kitaplarında bazıları şunlardır. Türk Eğitiminde Köy Enstitüleri Denemesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları, Türk Eğitimcileri1, Kutadgu Bilig'de Sosyo/Pedagojik ve Siyasal Söylem, Kurumlar Sosyolojisi, Derinden Gelen Ses Eski Türk ve Geçiş Dönemi Çağrısı. Okuttuğu derslerden bazıları da şunlardır. Öğretmenlik Formasyon Dersleri, Felsefe Bölümünde Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora Dersleri, aynı şekilde Sosyoloji Bölümünde de Lisans, Yüksek Lisans ve Doktoru Dersleri, Prof. Dr. Hüseyin Akyüz tarafında çok uzun bir zaman okutuldu. 2012 yılında Ankara'ya yerleşen H. Akyüz, çalışmalarına burada devam etmektedir.

ÖN SÖZ

Eğitim sosyolojisi adı altında yayımladığımız bu kitap, dokuz ana bölüm ve çok sayıda ikinci, üçüncü ve dördüncü derecede alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu büyük ve kapsamlı yapıt; uzun yılların emek, deneyim ve bilgi birikiminin yazıya geçirilmiş şekli olarak ortaya çıkarılmıştır. Kitabın yayıma hazırlanmasından önce, uzun bir deneyim dönemi yaşandığı ve bu dönemde bazı çalışmaların yapıldığını biliyoruz. Bu bağlamda ders notu hazırlama, makale ve kitap yayımlanması biçiminde bazı akademik ve eğitsel çalışmalara da yer verilmiştir. Bu çalışmaların, elinizdeki bu kitaba önemli ölçüde katkılarının olduğu, fakat onların bir çeşit devamı ya da kopyası biçiminde ortaya çıkarıldığı görüşü doğru değildir. Yapıtın büyük oranda nesnel özellikler taşıdığı, yerli ve yabancı bilimsel kaynaklara dayandığı; bu kaynaklardan edinilen bilgilerin, eğitim sosyolojisinin kavramsal sistematiğine ve araştırma pragmatizmine uygun olarak kompoze edilerek yorumlandığı söylenebilir. Ayrıca 1992 yılında tarafımızdan yayımlanan “Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma” adlı kitap ile elinizdeki bu yapıt arasındaki benzerlik sadece isim ve başlıklarla sınırlıdır. İçerik, yorumlar ve ulaşılan sonuçlar çok farklı boyutlardadır. Özellikle burada kullanılan dil çok farklıdır ve yeni dil anlayışı, bu yapıtta egemen konumda bulunmaktadır.

Bu yapıtta Batı düşüncesindeki sosyal, kültürel, antropolojik, pedagojik ve felsefi görüş ve perspektiflerin irdelenmesi yanında; yerli sosyal, kültürel, tarihsel ve düşünsel -örneğin Türk eğitim sosyologlarının görüş ve tekliflerinin neler olduğu - konulara da yer verilmiş ve kitabın böylece nesnel özelliğe kavuşturulması sağlanmıştır.

Avrupa’da eğitim ve öğretimin sosyal, kültürel, tarihsel, felsefi, ekonomik ve politik temelleriyle ilgili çalışmaların tarihi çok eskilere dayanır. Günümüzde de eğitim ve öğretimin temelleri, yönleri ve boyutlarıyla ilgili değişik isimler altında -örneğin eğitim sosyolojisi, eğitimin sosyolojisi, pedagojik sosyoloji, sosyolojik pedagoji, sosyal pedagoji ve okulun sosyolojisi gibi- çalışmalar sürdürülmekte ve bu konuda çeşitli yayınlar yapılmaktadır. Bizim tarihimizde de çok eskilere gitmemekle birlikte, eğitim ve öğretimin sosyal, kültürel, tarihsel yön ve boyutlarıyla ilgili makale ve kitap yayınları yanında, yasal mevzuatla ilgili çalışmalarında yapıldığı bilinir. Bu bağlamda II. Mahmut’un meşhur ilköğretim fermaniyle başlayan, Maarifi Umumiye Nizamnamesi ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ve Tedrisatı İptidaiye Kanunu Muvakkatı gibi çalışmalarla devam eden, eğitim ve öğretimin sosyal boyutuyla, yani sosyalite ilkesiyle ilgili çalışmalar, tüm Osmanlı tabasının öğrenim görmesi gereği konusuna vurgu yapan düşünceleri gündeme taşımaya başlar. Bu arada İkinci Meşrutiyet rejiminin sağladığı özgürlük ortamında, çok sayıda eğitimci yazar ve sosyolog, bu konuya eğilme gereği duyar ve “terbiye sosyolojisi, içtimaiyet noktai nazarından terbiye” başlığı altında eğitimin sosyal, kültürel ve tarihsel temelleri konularında kitap ve makaleler yazmaya yönelirler.

Cumhuriyet döneminde eğitim ve öğretimle ilgili çok derin ve kapsamlı çalışmalar yapılır. Özellikle eğitim ve öğretimin sosyal, kültürel, tarihsel ve düşünsel yönleriyle ve boyutlarıyla ilgili çalışmalara hız verilir. Bu çalışmalarda güdülen amaçların ilki, cumhuriyet siyasal rejiminin geniş halk kesimlerine götürülmesi ve benimsetilmesidir. Bunun için öğretim programlarına, sosyal ve kültürel içerikli bilgi ve değerlerin konulması, sosyal ve kültürel değerler dizisi olarak yeni rejimin dayanağı olan paradigmalara halka benimsetilmesini sağlayacak kurumsal yapılara gereksinim duyulur. Çok önemli olan ikinci konu ise, iyi bir yurttaş yetiştirme yanında, yurttaşla hizmet anlayışı içinde eğitim ve öğretimin temel bir hak olarak görülmesidir. Burada toplumsal kesim, sınıf, zümre ve cinsiyet farkı gözetilmeden, tüm yurttaşlara tıpkı yaşama hakkı gibi götürülmesi; programlarda, geleneksellliği sağlayan değerler dizisi yanında, ilerlemeci/progressif tavır olarak çağın en geçerli bilgilerine yer verilmesi, bu dönem eğitim ve öğretim anlayışlarının ana paradigmaları olarak görülürler.

Gerçekte eğitim ve öğretimde sosyalite ilkesinin uygulamaya geçirilmesi, iki yönlü bir çalışma gerektirir. Bunlardan biri öğretim programlarına sosyal ve kültürel değerlerin konulması, ikincisi de eğitim ve öğretimin tıpkı yaşam hakkı gibi kabul edilerek tüm yurttaşlara götürülmesidir. Yani eğitim ve öğretimde “imkân ve fırsat eşitliğinin” sağlanmasıdır. Diğer bir söyleyişle sosyalite ilkesi, eğitim ve öğretimde imkân ve fırsat eşitliğinin sağlanması yanında, eğitim ve öğretimde toplumun sosyal, kültürel, tarihsel ve ulusal değerlerinin ağırlıklı bir biçimde yer alması, sosyalite ilkesinin gerçeğe yansımaları olarak da değerlendirilebilir.

Cumhuriyet Dönemi okul programlarında, önceleri “Terbiye sosyolojisi”, daha sonra da eğitim sosyolojisi adı altında derslere yer verilir. Konu ile ilgili ders kitaplarıyla birlikte, bu konuda çeşitli kitaplar ve makaleler yazılmaya başlar. Çeşitli öğretim kurumları oluşturulur ve kurumların programlarında eğitim sosyolojisi dersine de yer ayrılır. Örneğin Köy Öğretmen Okulları, Öğretmen Okulları, Yüksek Öğretmen Okulu, Orta Öğretmen Okulu ve Gazi Eğitim Enstitüsü, Kız ve Erkek Teknik Öğretmen Okulu, Köy Enstitüleri öğretim programlarında eğitim sosyolojisi, ağırlıklı derslerden biri olarak okutulur. Yine Eğitim Enstitülerinin, Fen ve Edebiyat Fakültelerinin öğretmenlik formasyon programlarında da, eğitim sosyolojisi dersine rastlanır. Ayrıca Eğitim Fakültelerinin öğretmenlik formasyon ders programlarında, Eğitim Bilimleri ve Sosyoloji Bölümlerinde de eğitim sosyolojisinin okutulduğuna tanık olunur.

Son zamanlara kadar akademik sınavlarda - özellikle doçentlik sınavlarında - eğitim sosyolojisi önemli bir bilim alanı olarak yer alırdı. Eğitim Bilimleri alanında, eğitimin sosyal, tarihsel ve felsefi temelleri anabilim dalı içinde alt bir bilim alanı olarak eğitim sosyoloji, sosyoloji bölümü doçentlik başvurularında ise, Kurumlar Sosyolojisi içinde yine eğitim sosyolojisi bilim alanı yer alırdı.

Günümüzün üniversite ve diğer okul sistemlerinde, başka alanlara koşut olarak bilgi ve bilim alanlarında da büyük bir gerileme söz konusudur. Özellikle te-

mel bilimlerde büyük bir gerileme izlenmektedir. Fizik, kimya, biyoloji, jeoloji ve matematik bölümleri lisans düzeyinde öğrenci bulamaz duruma getirilmişlerdir. Tıpkı onlar gibi edebiyat fakültelerinin birçok bölümü de aynı sıkıntı ile yüz yüzedir. Bunlara koşut olarak eğitim ve öğretim alanı da önemli ölçüde sosyal, kültürel, tarihsel ve felsefi dayanaklarını yitirmiş gözüküyor. Diğer bir anlatıyla, günümüzün eğitim ve öğretim anlayışları felsefi ve sosyolojik mantığını kaybetmek üzeredir. Osmanlı medreselerinin 18. yüzyıldan itibaren felsefe, mantık ve daha sonra da müspet bilimlerden mahrum bırakılmasına benzer bir durum, günümüzün eğitim ve öğretim anlayışlarında yinelenmiş gibidir. Umudumuz o dur ki, son zamanlarda yapılan bu yanlış uygulamalar düzeltilir, eğitim ve öğretim bilimleri yeniden sosyale, kültürüne ve felsefesine kavuşturulmuş olur.

Bu araştırma ve inceleme yapıtının birkaç önemli amacı vardır. Bunlardan birinci sırada olmanı, genç insanlara (öğrencilere) eğitimin sosyal, kültürel, tarihsel, pedagojik ve felsefi yönleri ve boyutlarıyla ilgi bilgi vermek, bu bilgi ve yorumlardan yararlanmalarını sağlamak ve eğitim sosyolojisinin ne anlama geldiğini ve neleri içerdiğini anlatmak biçiminde özetlenebilir. Burada güdülen ikinci amaç, öğretmenlere, eğitim bilimleri alanında çalışan bilim insanlarına, eğitimcilere ve eğitimde yeni perspektifler geliştirmeye çalışan düşün insanlarına çalışmalarında yardımcı olmak ve katkılarda bulunmaktır. Üçüncü amaç ise, önemli ölçüde ilgi odağı olma özelliğini yitirmeye başlayan eğitim ve öğretimde sosyalite ve onun bilimsel tavrını ifade eden eğitim sosyolojisi bilim alanına dikkatleri çekmek ve yeniden öğretim programlarında tam anlamıyla yer bulmasını sağlamaktır. Özellikle burada YÖK ve MEB yöneticilerinin dikkatlerini bu konuya çekmek, eğitim sosyolojisinin öğretim programlarından bütünüyle dışlanmasını önlemek ve yeniden önemli bir ders ve çalışma alanı olarak kabul edilmesini sağlamaktır. Eğer bu yapıt, az da olsa, bu amaca hizmet eder ve böyle bir işlevi gerçekleştirebilirse, burada gösterilen çabanın boşa gitmediği anlaşılacak ve yazarını son derece mutlu kılacaktır. Bu anlayış içinde kitabın yayımlanmasını sağlayarak bu amaca katkı yapan başta Pegem Akademi Yayınevi Yönetimi olmak üzere, tüm yayınevi çalışanlarına ve yardımlarını esirgemeyen değerli bilim insanı dostum Prof. Dr. M. Çağatay Özdemir'e teşekkür ve takdirlerimi sunmak istiyorum.

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Hüseyin AKYÜZ	iv
Ön Söz.....	v

GİRİŞ	1
--------------------	---

1. BÖLÜM: EĞİTİM SOSYOLOJİSİNİN İKİ ANA OBJESİ	13
---	----

1.1. Eğitim.....	14
1.2. Toplum.....	26
1.2.1. Genel Olarak Toplum ile Eğitimin İlişkisi	26
1.2.2. Toplum Nedir?.....	29
1.2.3. Cemaat ve Cemiyet Biçimindeki Toplum Anlayışı.....	34
1.2.4. Liberalizmin Bireyci ve Özgürlükçü Toplum Anlayışı.....	35
1.2.5. Organizmacı Toplum Görüşü.....	36
1.2.6. Marksist Toplum Kuramı	36
1.2.7. Formal Sosyoloji Ekolünün Toplum Görüşü.....	37
1.2.8. M. Weber Yandaşlarının Toplum ile İlgili Görüşleri.....	37
1.2.9. Toplumun Eğitim Sosyolojisi Açısından Önemi.....	38

2. BÖLÜM: EĞİTİM SOSYOLOJİSİNİN BİLİMSEL DAYANAKLARI	43
---	----

2.1. Eğitim Sosyolojisine Bilimsel Karakter Kazandıran Esas Bilimler: Sosyoloji ve Pedagoji.....	43
2.1.1. Sosyoloji	44
2.1.2. Pedagoji/Eğitim Bilimi	55
2.2. Pedagoji ile Sosyolojinin İlişkisi	63
2.3. Pedagoji ile Sosyolojinin İlişkisinden Doğan Kavram ve Disiplinler.....	69
2.3.1. Sosyolojik Pedagoji	70
2.3.2. Eğitim Sosyolojisi ve Eğitimin Sosyolojisi	70

3. BÖLÜM: EĞİTİM SOSYOLOJİSİNE KATKIDA BULUNAN BİLİM VE BİLGİ ALANLARI	75
3.1. Psikoloji ve Eğitim Psikolojisi.....	75
3.1.1. Eğitim Psikolojisi/Pedagojik Psikoloji.....	76
3.2. Antropoloji ve Eğitim Antropolojisi/Pedagojik Antropoloji.....	80
3.2.1. Antropoloji.....	80
3.2.2. Eğitim Antropolojisi/Pedagojik Antropoloji.....	83
3.3. Felsefe ve Eğitim Felsefesi	87
3.3.1. Felsefe Nedir?.....	88
3.3.2. Eğitim Felsefesine Tarihsel Bir Bakış.....	89
3.3.3. Eğitim Felsefesinin Amacı ve Görevleri.....	96
3.3.4. Eğitim Felsefesinin Tanımı	98
3.3.5. Psikoloji, Sosyoloji, Antropoloji Arasında Eğitim Felsefesi ve Pedagoji.....	100
4. BÖLÜM: EĞİTİM SOSYOLOJİSİNİN ALANI, TANIMI VE YÖNTEMİ	103
4.1. Genel Olarak	103
4.2. Eğitim Sosyolojisinin Alanı	105
4.3. Eğitim Sosyolojisinin Tanımı.....	107
4.3. Eğitim Sosyolojisinin Kullandığı Yöntem ve Teknikler.....	107
5. BÖLÜM: EĞİTİM SOSYOLOJİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	109
5.1. Yabancı Ülkelerde.....	109
5.2. Türkiye'de Eğitim Sosyolojisi.....	114
5.2.1. Genel Olarak.....	114
5.2.2. Emrullah Efendi (1858-1914).....	116
5.2.3. Ziya Gökalp (1876-1924)	120
5.2.4. Mustafa Sâti el Husri (1879-1968)	135
5.2.5. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978).....	144
5.2.6. Ethem Nejad (1883-1921).....	160

5.2.7. Halil Fikret Kanad (1892-1976)	166
5.2.8. İsmail Hakkı Tonguç (1892-1960)	173
5.2.9. Mümtaz Turhan (1908-1969)	181
5.2.10. Eğitim Sosyolojisi, ya da Eğitimin Sosyal, Kültürel ve Tarihsel Boyutlarıyla İlgili Bazı Çalışmalar	190

6. BÖLÜM: TOPLUMDA EĞİTİM	193
6.1. Toplumsal Yapı, Sistem, Düzen ve Eğitim.....	196
6.1.1. Toplumsal Yapı	196
6.1.2. Toplumsal Sistem	200
6.1.3. Toplumsal Düzen	201
6.1.4. Bu Yapıların Eğitimle İlişkileri	202
6.2. Toplumsal Tabakalaşma ve Eğitim.....	205
6.2.1. Yapısal/İşlevsel ve Uzlaşmacı Tabaka Kuramları.....	207
6.2.2. Çatışmacı Tabakalaşma Kuramları	214
6.3. Toplumsal Sınıf ve Eğitim	216
6.3.1. Toplumsal Sınıf Kavramı.....	216
6.3.2. Toplumsal Sınıfın Eğitimle İlişkisi.....	219
6.4. Toplumsal Zümreler ve Eğitim.....	224
6.4.1. Kast Sistemi ve Eğitim	225
6.4.2. Coğrafyaya/Mekâna ve Ekolojik Koşullara Bağlı Olarak Gelişen Tabakalaşma Olgusu ve Eğitim	227
6.4.2.1. Köy ve Eğitim	228
6.4.2.2. Kent ve Eğitim	232
6.5. Toplumsal Statü, Rol ve Eğitim	243
6.5.1. Toplumsal Statü	243
6.5.2. Toplumsal Rol.....	245
6.5.3. Eğitim, Statü ve Rol İlişkisi	247

7. BÖLÜM: TOPLUMSALLAŞMA VE EĞİTİM	251
7.1. Toplumsallaşma Nedir?.....	251
7.2. Toplumsallaşmanın Aşamaları.....	255
7.3. Toplumsallaşmanın Aşamaları Konusunda Yapılan Tartışmalar.....	260
7.4. Toplumsallaşmanın Genel Vasıtaları.....	261
7.4.1. Toplumsallaştıran Bir Mercî Olarak Toplum.....	262
7.4.2. Ailenin Toplumsallaştırıcı İşlevleri.....	262
7.4.3. Okulun Toplumsallaştırıcı Etkisi.....	263
7.4.4. Toplumsallaşma Sürecinde Oyun/Arkadaş Grupları, Medya ve İnternet.....	265
7.5. Toplumsallaşma ile Eğitimin İlişkisi.....	274
7.6. Toplumsallaşma Sürecinden Çıkan Pedagojik Sonuçlar.....	278
8. BÖLÜM: EĞİTİMİN TOPLUMSAL TAŞIYICILARI	283
8.1. Aile ve Eğitsel İşlevleri.....	284
8.1.1. Ailenin Yapısı.....	284
8.1.2. Ailenin Eğitsel İşlevleri.....	287
8.2. Genel Olarak Okul Kavramı.....	295
8.3. Okulun Yapısı.....	297
8.3.1. Durkheim ve Toplumsal Varlık Yaratan Okul Modeli.....	298
8.3.2. M. Weber ve Bürokratik Okul Modeli.....	299
8.3.3. Waller ve Okulu "Kale"ye Benzeten Okul Modeli.....	301
8.3.4. Okulu Bir Hizmet Sektörü Olarak Gören Eğitim Modeli.....	301
8.3.5. Jackson ve Ritüel Olarak Sınıf Yaşamı.....	302
8.3.6. Cemaat Örneğine Göre Şekillenen Okul Modeli.....	303
8.3.7. Okulu Rollerin Meydana Getirdiği Hiyerarşi Anlayışına Göre Değerlendiren Okul Modeli.....	303
8.3.8. Okulu Atmosfer ve Çevre Sorunuyla Birlikte Ele Alan Okul Modeli.....	307
8.4. Okulun İşlevleri.....	308
8.4.1. İnsanlık Bilincinin Uyandırılması.....	309
8.4.2. Bireyselliğin Geliştirilmesi.....	309
8.4.3. Toplumsal Kişilik Oluşturma ya da İyi Bir Yurttaş Yetiştirme İşlevi.....	310
8.4.4. Okulun Ekonomik İşlevi.....	310
8.4.5. Okulun Bilgi Kazandırma İşlevi.....	311
8.4.6. Okulun Meslek Kazandırma İşlevi.....	311

9. BÖLÜM: TOPLUMSAL DEĐİŐME VE EĞİTİM	313
9.1. Genel Olarak Toplumsal Deđişme	313
9.2. Toplumsal Değişmenin Yön ve Şekilleri.....	314
9.3. Toplumsal Değişmeyle İlgili Kuramlar.....	316
9.4. Toplumsal Deđişim Modelleri	318
9.4.1. Evrimci Modeller	319
9.4.2. Organizmacı Modeller (Yapısal/İşlevsel Değişim Modelleri)	319
9.4.3. Denge Modelleri.....	319
9.4.3.1. Parsons'ın İşlevsel Denge Modeli.....	320
9.4.3.2. Ogburn'un Kültürel Gecikme Anlayışı.....	320
9.4.4. Çatışmacı Modeller	321
9.4.5. Büyüme ve Gerileme Modelleri	321
9.5. Toplumsal Deđişme ve Eğitim	322
9.6. Eğitim Aracılığıyla Meydana Getirilen Toplumsal Değişme.....	324
9.6.1. Yeni Bir İnsan ve Toplum Modelinin Oluşturulması	324
9.6.2. Kültürel Değişmenin Sağlanması.....	324
9.6.3. Eğitim ve Toplumsal Hareketlilik/Toplumsal Mobilite.....	325
9.6.4. Eğitim ve Toplumsal Bütünleşme	329
KAYNAKÇA	333

GİRİŞ

Bilindiği gibi bütün toplumlarda uygulama alanı bulan insan yetiştirme anlayışları ve bu anlayışların oluşturduğu eğitim sistemleri, belirgin amaçlar doğrultusunda odaklaşan çeşitli düşünce biçimlerinin bir yansıması olarak ortaya çıkarlar. Genellikle bu düşünce biçimlerini yönlendiren, iki ana eğilim ve ölçütten söz edilebilir. Bunlardan birincisi, evrensel bir insan, toplum ve kültür modelinin tanımlanmasına hizmet eden ortak ve benzer niteliklerin oluşturduğu dünya görüşleri; diğeri de belli bir coğrafya, tarih ve kültür içerisinde yoğrularak ortak simgelerle birleşen insanların meydana getirdiği yerli özellikler taşıyan toplumsal ve ulusal eğilimlerdir. Diğer bir ifade ile toplumsal bir kurum olarak eğitim, bir yandan kendi insanını ve toplumunu tanımlayarak bu tanıma uygun bir model oluşturmaya çalışırken, diğer yandan da evrensel ölçüt ve çerçevelerde belirginleşmiş bulunan insan ve toplum tiplendirmelerine, gerek amaç ve gerekse bu amaca uygun düşen öğretim içeriklerine yer ayırmak suretiyle yanıt bulmaya çalışır.

Bu ana önermeyi açıklamak gerekirse şunlar söylenebilir. Dünya var olalıdan beri, gerek bireyler ve gerekse onların oluşturdukları toplumsal yapılar, birçok bakımdan birbirlerine benzer özellikler taşırlar. Bütün insanlar, bir organizmaya sahiptirler ve bu organizmanın çok çeşitli biyo-psişik ve toplumsal gereksinimleri vardır. Toplumlar için de aynı durum geçerlidir. Onların da bir yapıları, bu yapının çeşitli öğeleri, bu öğelerin birbirlerine bağlantı şekilleri, ilgileri, gereksinimleri ve bunları karşılamak üzere geliştirdikleri eylemleri bulunur. Öyle ise, insan ve toplumların, eğitim tarafından amaç olarak alınabilecek ortak özellikleri söz konusu edilebilir. Buradan hareketle, eğitimin temel amaçlarından birisinin evrensel bir insan, toplum ve kültür idealine hizmet etmek olduğu söylenebilir.

Aynı şekilde bir ülkede yaşayan insanların sosyal, kültürel, tarihsel ve ekonomik bakımlardan özel bir yapılaşma gösterdikleri de gözden uzak tutulmamalıdır. Belli bir coğrafyada yaşayan, aynı kültürü paylaşan, aynı dili konuşan, aynı tarihsel mirasa sahip olan belirgin simgelere benzer anlamlar veren ve aynı geleceği düşünen insanlar, başka ülke insanlarından bir hayli farklı ve kendilerine özgü bir içerik meydana getirecekleri düşünülmelidir. Bu farklılıklar ve özel içerikler, ister istemez eğitime de etki ederek onu yerli değer ve ölçülerin oluşturduğu bir insan modelinin yetiştirilmesine yöneltir. Bundan dolayı eğitim, bir yandan insanlar arasındaki ortak ve benzer özellikleri yansıtırken, diğer yandan da ülkenin özel gereksinim ve koşullarından doğan yerli bir eğilimi de gündeme getirmek durumundadır. Ancak çağdaş bir eğitim anlayışı, evrensel, ulusal ve bireysel nitelikleri geliştirmeyi ve olgunlaştırmaya kendine amaç olarak seçerken, bunları ayrı ayrı üniteler olarak değil de, uyumlu bir bütünlük içinde, yani insanın bir bütün olarak geliştirilmesi düşüncesi içerisinde takdim eder.

Eğer bu konu genel bir çerçeveye içerisinde değerlendirilmek istenirse, özellikle de çağdaş bir insan yetiştirme düzeninin, üç çeşit amacının bulunduğu görülür. Kısaca bu amaçlar, bireyin bir bütün olarak (bedensel, zihinsel ve duygusal) gelişiminin sağlanması, toplumun yenileştirilmesi (bireyde ulusal, toplumsal ve kültürel kişiliğin oluşturulması) ve evrensel insanlık değerlerinin benimsetilmesi (insanlık eğitimi) bakımından özetlenebilir.

Bir eğitim anlayışında üzerinde durulması gereken diğer önemli bir boyut da içerik sorunudur. İçerik, amaçlar çerçevesinde ortaya çıkan bilgilerin, çeşitli ölçülere göre sistemleştirilmesini ifade eder. İçeriğin genel ölçütleri, bireyin, toplumun ve insanlığın sahip olduğu genel niteliklerdir. Bu nitelikler, çeşitli bilgiler aracılığıyla, fakat çocuğun gelişim aşamalarına göre işlenerek kullanılacak hale getirilirler. İşte bu sistemleştirilmiş bilgiler, içerikten/öğretim programından başka bir şey değildir.

Eğitimde üçüncü bir sorun, eğitim politikası ve bu politikayı çevreleyen “eğitim stili”, “eğitim üslubu”, ya da “pedagojik perspektifler”dir. Eğitim politikası, eğitimin dayandığı temel ilkeleri; pedagojik perspektif ise, bu politikanın temelindeki pedagojik düşünüş biçimini ifade eder. Pedagojik perspektif, toplum kültürünün tarih içerisinde yoğurduğu eğitimle ilgili ideal modellerin zihinsel bir ürün olarak yansıtılmasıyla ilintilidir. “Burada, toplumsal, kültürel ve tarihsel oluş ve üsluplar kadar, özel ve özgün/orijinal bir kişisel yaratma da söz konusudur”¹. Çünkü üstün bir zihinsel yaratma olmadan, insanlık tarihinin hareketlenmesi olası değildir. Bundan dolayı, herhangi bir eğitim idealini yansıtan pedagojik bir perspektif, tarihsel, toplumsal ve kültürel olayları yorumlayarak sistemleştiren yaratıcı bir zihinsel yapıt olarak kabul edilmelidir. Eğitim tarihi içerisinde görülen “Philandropizm”, “Pietizm”, “Naturalistpedagoji”, “Kültür Pedagojisi”, “Herbartçı Öğretim Anlayışı”, “Dalton ve “Winnetka gibi Okul ve Öğretim Sistemleri”, “Çocuktan Hareket Akımı” (Ellen Key) ve bunun kaynağı olan “Rusocu Bireyci ve Özgürlükçü Eğitim Anlayışı” bu bağlamda düşünülebilir. Yine “İş Okulu”, “Üretim Okulu”, “Elitçi Eğitim”, “Kollektif Eğitim”, “Kır Eğitimi Yurtları” (H. Lietz), “Eksperimental Eğitim (J. Dewey)”, “Vatandaşlık Eğitimi” (G. Kerschensteiner), “Politeknik Eğitim” (Makarenko), “Kibbutz Eğitimi” ve “Postmodern Eğitim” anlayışı gibi okul ve eğitim modelleri, tarihsel oluşum yanında, zihinsel bir uğraşının eğitime yansıyan biçimleri olarak görülürler. Eğitim politikasını da içine alan pedagojik perspektifler, eğitim aracılığıyla yeni model ve tipler yaratmayı amaçlayan özel düşünce biçimleri olarak varlık kazanırlar.

1 Spranger, Eduard; Pädagogische Perspektiven, Ouelle und Meyer Verlag, Heidelberg, 1951, s. 93- 94.

Eğitim ve öğretimde çok önemli diğer bir konu da, uygulanan yöntemlerdir. Eğitimin takip ettiği genel yöntemlerin yanında, öğretimin, hatta her bilgi çeşidinin öğretilmesinde kullanılan değişik yolların bulunduğu bilinir. Seçilen yöntem, öğretim içeriğini amaca ulaştıran en kestirme ve en doğru yol olmalıdır. Bunun için öğretim yönteminin seçiminde bilgi içeriğinin türü kadar, amaçlar da önemlidir. Onun için öğretimde takip edilen yöntem, bir yandan bilginin türüne, bir yandan eğitimin ilke ve stillerine, bir yandan da eğitimin amaçlarına uygun olarak düşünülmelidir. Yöntem, içerik, stil ve amaçların uyumlu olup olmaması, eğitim sisteminin sağlıklı oluşunun, ya da olmayışının temel ölçülerinden birini oluşturur.

Ayrıca modern bir eğitim anlayışı, aynı zamanda ona uygun bir sistemi de gerekli kılar. Eğitim sistemi, çeşitli öge ve güçleri bünyesinde toplayan yönetsel bir örgütlenme biçimidir. Doğal olarak eğitim sistemini doğuran ana neden, eğitime duyulan gereksinim çerçevesinde oluşan çeşitli düşünce biçimleri ve bunların eğitilir bir varlık olarak insana yönelmesidir. İşte bu eğitilebilir insan motifi etrafında oluşturulan çeşitli düşünce öğeleri, nenler kadrosu (mevzuat), kuruluşlar, bu kuruluşlarda görev alan kişilerin rol ve statüleri, merkezi ve taşra örgütleri, kullanılan araç ve gereçler eğitim sistemini meydana getiren öğelerdir.

Hemen hemen tüm eğitim bilimciler, eğer bir ülkede uygulanmakta olan eğitim anlayışının ve düzeninin irdelenmesi söz konusu edilirse, üzerinde durulması gereken temel kavramlar bunlardır derler. Bu gibi kavramların çözümlenmesi, o ülkenin düşünce zeminin ve ufkunun ortaya konulmasını sağladığı gibi, uygulanan eğitimin neden, niçin, ne ve nasıl olduğu konularını da açıklamak için yeterlidir. Söz konusu bu durum yalnızca inceleme ve araştırma eylemleri için değil, eğitimin yeniden kurulması sorununun çözümü için de geçerlidir. Eğitimin aynı zamanda kurumsal yapısını da oluşturan bu kavramların meydana getirdiği kadroyu, eğitim ve öğretimin araştırma ve incelemelerinde sürekli kullanılan bir ölçüt ve hatta bir şablon olarak değerlendirmek de olanaklıdır.

Belirtmeye çalıştığımız gibi aynı konu, eğitimi bir inceleme objesi, ya da yeniden kurulması gereken bir araç/gereç olarak gören çeşitli bilimsel ve normatif eylemlerde de aranabilir. Eğitim sosyolojisi, böylesine bir çift yönlü iddia taşıdığı için, onun kavramsal sistematiği ve üzerinde durduğu alanlarıyla, eğitimin bu konuda oluşturduğu kavram kadrosu ve çalışma alanı zaman zaman karşı karşıya getirilir. Yaptığımız bu çalışmada takip edilen temel yaklaşımlardan birisi de bu konudur.

“Eğitim Sosyolojisi” adını taşıyan bu yapıt, eğitimin felsefesini, amacını, içeriğini (bilgi muhtevasını), stilini, yöntemini değerlendirme mekanizmalarını ve bir bütün olarak tüm sistemini hem bir inceleme objesi ve hem de yeniden istendik bir biçime eriştirilmesi gereken öge ve gereçler bütünü olarak görme eğilimi taşır.